

UDK: 355.45
izvorni znanstveni rad
primljen 20. ožujka 2007

Dr. sc. Vesna Kazazić,
izvanredni profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru

PRAVNI POLOŽAJ DJECE U ORUŽANIM SUKOBIMA

“Imao sam 19 godina kad sam otišao u Vijetnam i bio sam strijelac snajperist četvrtke klase. Bio sam treniran za ubijanje, ali ubiti nekoga u stvarnosti i vježbati potezanje obarača dvije su sasvim različite stvari.

Nisam znao da ću to raditi. Znao sam da su tamo bile žene i djeca, ali da mi je netko rekao da ću ih ubijati, to nisam znao dok se nije dogodilo. Nisam znao da ću bilo koga ubiti. Nisam ni želio nekoga ubiti. Ja nisam bio tako odgajan.

Žena je trčala leđima okrenuta drvoredu, ali je nešto nosila. Nisam znao je li to oružje ili nešto drugo. Vidio sam da je bila žena, nisam htio pucati u ženu, ali dobio sam zapovijed da pucam. Zato sam i mislio da nosi oružje i zapucao sam. Kad sam je preokrenuo, vidio sam da je nosila dijete. Ispalio sam otprilike četiri metka koji su prostrijelili njeno tijelo i tijelo djeteta. Kada sam je okrenuo, vidio sam da nema polovice djetetova lica. Samo sam zanijemio. Bio sam programiran za ubijanje i jednostavno sam počeo ubijati.”

(Varnado Simpson, američki veterani iz Vijetnama opisuju događaje iz 1968. godine)

Dijete je za svako društvo vrijednost posebnog značenja, koja je često ugrožena. Zato je ono dugo važan objekt međunarodnopravne zaštite. Domašaj te zaštite treba promatrati kroz prizmu općih pravila o zaštiti čovjeka, ali i posebnih pravila o djeci.

Formuliranje posebnih pravila o zaštiti djeteta u oružanim sukobima tekovina je, prije svega, ženevskog prava o zaštiti žrtava rata, čime je potvrđena svijest o potrebi da se dijete, kao najranjivije, podvrgne toj zaštiti.

Autorica u radu analizira domašaj pravila kojima se reguliraju značajna pitanja vezana za status djeteta u oružanim sukobima od kojih su mnoga, u praksi država, ustanovljena kao norma međunarodnog običajnog prava, primjenjiva u međunarodnim i nemeđunarodnim oružanim sukobima.

Ključne riječi: djeca, oružani sukob, humanitarno pravo, običajno pravo

UVOD

Svijet u kojemu živimo, usprkos svim zabranama u oblasti prava, pun je oružanih sukoba. Rat i nasilje stalno se šire po svijetu i povređuju temeljna ljudska prava. Posljedice su teške i ozbiljne: odricanje elementarne pomoći žrtvama, mučenje zarobljenika, izgladnjivanje civila, silovanje žena, masakriranje djece, nepružanje milosti ranjenima, razaranje zemlje... Međunarodno pravo se u posljednjih 60 godina, zahvaljujući snažnom i sveobuhvatnom procesu kodifikacije i progresivnog razvoja, uobličio na načelima utvrđenim u Povelji Ujedinjenih nacija.

Međunarodna zajednica stalno je ulagala napore da se pravo prilagodi shvaćanjima svijeta u kojemu živimo na način da se surovosti modernih ratova umanje. Rat, iako zabranjen, nije iskorijenjen, pa se obveze sadržane u međunarodnom humanitarnom pravu, a koje su usmjerene na ograničavanje patnji izazvanih oružanim sukobom, stalno povređuju. Te povrede izazivaju težu poziciju za osobe čijoj je zaštiti pravo namijenjeno.

Usvajanjem Ženevskih konvencija o zaštiti žrtava rata iz 1949. godine i Dopunskih protokola I. i II. iz 1977. godine, međunarodno pravo usklađeno je s pravom oružanih sukoba. Odredbe Ženevskih konvencija i Dopunskih protokola štite žrtve oružanih sukoba i utvrđuju mjere kojima se jača njihova primjena. Ove se odredbe moraju u svakoj prilici u potpunosti primjenjivati na sve osobe koje su tim instrumentima zaštićene i bez ikakvog razlikovanja utemeljenog na prirodi ili porijeklu oružanih sukoba ili na povodu koji ističu stranke sukoba, ili koji im se pripisuje. U slučajevima koji nisu predviđeni važećim pravom čovjek ostaje pod zaštitom načela čovječnosti i zahtjeva javne savjesti.

Jedan od najvećih doprinosa humanitarnog prava na planu ublažavanja strahota i posljedica rata nesumnjivo je bila zaštita civilnog stanovništva u ratu. Suvremeno humanitarno pravo štiti civilno stanovništvo i na okupiranom teritoriju i na bojnopolju. Prema tim pravilima civilno stanovništvo se u svakoj prilici mora razlikovati od boraca, a ratne operacije smiju se voditi samo protiv vojnih ciljeva i boraca.

Strane u sukobu, u čijoj se vlasti nalazi civilno stanovništvo i pojedini zaštićeni ciljevi, obvezne su s njima postupati čovječno i s istim obzirima, bez ikakve diskriminacije u odnosu na rasu, nacionalnost, vjerska i politička uvjerenja. Prema tim pravilima civilno stanovništvo se u svakoj prilici mora razlikovati od boraca, a ratne operacije smiju se voditi samo protiv vojnih ciljeva i boraca.

Svaka osoba ima pravo na poštovanje svoje ličnosti, časti, obiteljskih prava, vjerskih uvjerenja, navika i običaja, te biti zaštićena od svakog nasilja i zastrašivanja. Prema tim osobama zabranjena je fizička i moralna prinuda, kako bi se od njih iznudile neke obavijesti. Zabranjeno je i nanošenje tjelesnih patnji, ubijanje, mučenje, tjelesno kažnjavanje, sakaćenje, izricanje kolektivnih kazni, vršenje medicinskih i znanstvenih eksperimenata, pljačkanje, uzimanje talaca ili poduzimanje drugih represivnih mjera.

PRAVNI POLOŽAJ DJECE

Djeca su već dugo vremena važan objekt međunarodnopravne zaštite. Posljedica je to općeg shvaćanja da je dijete vrijednost primarnog značenja, koja je često ugrožena, te je treba posebno zaštititi međunarodnopravnim pravilima. Početak izgradnje međunarodnopravnog koncepta zaštite djeteta vezuje se za početak 20. stoljeća. Rezultat je to

usvajanja općih međunarodnih pravila i načela o položaju čovjeka uopće, u okviru kojih je definiran i položaj djeteta, kao i usvajanja posebnih ugovornih instrumenata.

Prve konvencije koje se odnose na zaštitu djeteta bile su konvencije o zabrani trgovine ženama i djecom iz 1904. i 1910. godine. 1921. godine dopunjene su Konvencijom usvojenom u okviru Lige naroda. U krilu ove organizacije, 1924. godine, usvojena je Deklaracija o pravima djeteta, kojom je promovirano 'da čovječanstvo mora djetetu pružiti sve što ima'. Deklaracija je sadržavala bitna načela: djetetu treba pružiti zaštitu bez obzira na njegovu rasu, nacionalnost i vjeru; mora mu se pružiti pomoć poštujući integritet obitelji; mora mu se osigurati da se normalno razvija u materijalnom, moralnom i duhovnom pogledu; gladno se dijete mora prehraniti, bolesno njegovati, a siroče prihvatiti¹.

U okviru Organizacije ujedinjenih nacija problem zaštite djeteta prvo je internacionaliziran u Općoj deklaraciji o pravima čovjeka iz 1948. godine. Posebne odredbe o zaštiti djeteta sadrže i: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, kulturnim i socijalnim pravima iz 1966. godine,¹ Dopunska konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i institucija i prakse slične ropstvu iz 1956. godine, te Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine.² No najpotpunija zaštita sadržana je u Konvenciji o pravima djeteta iz 1989. godine.³ Ova Konvencija sadrži precizne obveze:

1. „Države ugovornice će poduzeti odgovarajuće zakonske, administrativne, socijalne, obrazovne mjere za zaštitu djeteta od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povređivanja ili zlostavljanja, zapostavljanja ili nemarnog postupanja, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući i seksualno zlostavljanje, dok je pod brigom roditelja, zakonskih zastupnika ili bilo koje druge osobe koja brine o djetetu.
2. Takve zaštitne mjere trebaju u odgovarajućoj mjeri uključivati i djelotvorne postupke za uspostavljanje društvenih programa da bi se pružila potrebna podrška djetetu i onima koji se brinu o djetetu, kao i drugih oblika sprečavanja i identifikacije, prijavljivanja, preporučivanja, istraživanja, liječenja i praćenja slučajeva zlostavljanja djece opisanih ranije i kada je to potrebno, sudsko uključivanje“⁴

U Konvenciji su utvrđeni standardi za zaštitu djece koji predstavljaju temelj za usklađivanje nacionalnih zakonodavstava. Standardi se odnose na: 32. (ekonomsko iskorištavanje), 33. (zabrana upotrebe droge i alkohola), 34. (zabrana spolnog iskorištavanja i dječje pornografije), 35. (onemogućavanje otmice, prodaje i trgovine djecom), 36. (zabrana bilo kakvog oblika izrabljivanja djeteta), 37. (zabrana mučenja ili bilo kojeg oblika ponižavanja), 38. (zabrana sudjelovanja djece u oružanim sukobima i pružanje zaštite djeci u ratu), 39. (osiguranje prava na oporavak i resocijalizaciju djece koja su bila izložena nasilju), 40. (pravično postupanje s djecom počiniteljima kaznenih djela i uređivanje odgovarajućih uvjeta za izvršenje kazne i poštivanja svih drugih standarda u oblasti ljudskih prava).

1) Bosna i Hercegovina je stranka Paktova iz 1966. godine., Službeni list RBiH, br. 25/93 (sukcesija);

2) Bosna i Hercegovina je stranka ove Konvencije, Službeni list RBiH, br. 25/93 (sukcesija).

3) Bosna i Hercegovina je stranka ove Konvencije, Službeni list RBiH, br. 2/92 i 13/94.

4) Članak 19. Konvencije

Uz ovu Konvenciju donesen je i Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravu djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i pornografiji, iz 2000. godine. Protokolom je stvorena obveza državama strankama⁵ da usvoje mjere za sprečavanje ekonomskog iskorištavanja djece, te zaštitu djece od prodaje, dječje prostitucije i dječje pornografije. U okviru tih mjera države posebnu pažnju trebaju obratiti na zabranu i suzbijanje najtežih oblika dječjeg rada.

Od ostalih važnih konvencija posebice ističemo one kojima je stranka Bosna i Hercegovina:

- a) Haška konvencija 28. o civilnim aspektima međunarodne otmice djeteta iz 1980. godine,⁶ kojom se države stranke obvezuju osigurati što brži povratak nezakonito odvedene ili zadržane djece u nekoj državi ugovornici, te pravo na staranje i viđenje s djetetom, po zakonu država ugovornica;
- b) Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, koja, među ostalim, predviđa obveze državama strankama na provođenje mjera koje imaju za cilj afirmaciju obiteljskog odgoja djece i uključivanje ravnopravne uloge spolova, koje moraju biti podređene najboljim interesima djeteta;⁷
- c) Konvencija protiv torture i drugih vrsta okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja;⁸
- d) Protokol za sprečavanje, zlostavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, kojim se dopunjuje Konvencija protiv transnacionalnog organiziranog kriminala, Palermo, 2000. godine;⁹

Važne konvencije koje postavljaju europske standarde u svezi s radom i po osnovu rada djece su konvencije Međunarodne organizacije rada. Posebice ističemo Konvenciju o zabrani najgorih oblika rada djece i neposrednim mjerama za ukidanje takvog rada¹⁰. Konvencija obvezuje države stranke na poduzimanje efektivnih mjera sa svrhom iskorjenjivanja i zabrane rada djece.

DJECA U ORUŽANOM SUKOBU

Od mnogobrojnih pravila koja štite civilno stanovništvo u oružanim sukobima posebno su značajna ona koja mogu imati posebno značenje za opstanak ljudi. Operativnim odredbama humanitarnog prava posebno su razrađene mjere za pomoć starijim osobama, ženama i djeci. Posebnu težinu imaju pravila koja su izraz brige za djecu. Očito su iskustva iz proteklih ratova dala povod za ovu regulaciju. Preko 200000 djece imala su status borca u oružanim sukobima. Među njima bilo je i onih koji nisu imali ni 15 godina starosti, ili su se obučavali za terorističke akcije. Preko dva milijuna djece poginulo

5) Bosna i Hercegovina je stranka ove Konvencije, Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, br. 3/02.

6) Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, br. 3/01.

7) Službeni list R BiH, br. 25/93 (sukcesija).

8) Ibidem.

9) BiH je stranka Protokola. Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, br. 5/2002.

10) Konvencija MOR-a usvojena je na 87-om zasjedanju MOR-a na dan 18. 6. 1999. godine. Stupila je na snagu 19. 11. 2000. godine

je u posljednjih deset godina; deset milijuna djece iz cijeloga svijeta ima teška psihička oštećenja kao posljedicu rata; trideset milijuna djece živi u ratnim područjima, a u 26 zemalja svijeta su djeca ispod 15 godina vojnici na zadatku.¹¹ Bit međunarodnog humanitarnog prava sadržana je u 4 Ženevske konvencije od 12. 8. 1949. godine i Dopunskim protokolima od 8. 6. 1977. godine. To su:

1. Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu (I. ženevska konvencija);
2. Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomaca oružanih sukoba na moru (II. ženevska konvencija);
3. Ženevska konvencija o postupanju s ratnim zarobljenicima (III. ženevska konvencija);
4. Ženevska konvencija o zaštiti civilnog stanovništva (IV. ženevska konvencija).

Dopunski protokoli su:

1. Dopunski protokol I. uz Ženevske konvencije od 12. 8. 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I.);
2. Dopunski protokol II. uz Ženevske konvencije od 12. 8. 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih sukoba (Protokol II.).

Bosna i Hercegovina je, na temelju sukcesije, stranka Ženevskih konvencija i Dopunskih protokola.¹²

DJECA KOJA SU POGOĐENA ORUŽANIM SUKOBOM MORAJU IMATI POSEBNO POŠTOVANJE I ZAŠTITU

Ova pravila sadržana su u IV. ženevskoj konvenciji o zaštiti žrtava rata i Dopunskom protokolu I., iz 1977. godine. Tako IV. ženevska konvencija obvezuje strane u sukobu da: *„dopuste slobodan prolaz svake pošiljke s neophodnim životnim namirnicama, odjećom i sredstvima za jačanje namijenjenim djeci mlađoj od 15 godina;”*¹³

*„moraju poduzeti sve potrebne mjere da djeca mlađa od 15 godina, koja su usljed rata ostala siročad ili su odvojena od svoje obitelji, ne budu ostavljena sama sebi i da se, u svakom slučaju olakša njihovo uzdržavanje, vršenje vjerskih obreda njihove vjeroispovijedi i njihovo obrazovanje;”*¹⁴

*„djeca mlađa od 15 godina, a koja su strani državljani, moraju uživati posebne povlastice u istoj mjeri kao i djeca državljani zainteresirane države”*¹⁵

*„ako su djeca zatvorenici, mora se voditi računa o posebnom režimu predviđenom za maloljetnike.”*¹⁶

11) H.-M. Große – Oettringhaus (1999), Djeca u ratu – djeca protiv rata, Mülheim an der Ruhr.

12) Vidi Službeni list R BiH, br. 25 /93, od 15. 12. 1993.

13) Članak 23. st. 1. Konvencije.

14) Članak 24. st. 1. Konvencije.

15) Članak 38. st. 5. Konvencije.

16) Članak 76. Konvencije.

Dopunski protokol I. sadrži opću odredbu o zaštiti djece, sukladno kojoj se prema djeci mora postupati s posebnim obzirima i ona moraju biti zaštićena od svakog oblika nedoličnog napada. O njima se mora brinuti i mora im se pružiti pomoć.¹⁷ Ovo pravilo, da djeca pogođena oružanim sukobima uživaju posebno poštovanje i zaštitu, u praksi država ustanovljava se kao norma međunarodnog običajnog prava koja se mora primjenjivati i u međunarodnim i u nemeđunarodnim oružanim sukobima.

Izraz te prakse, u međunarodnim oružanim sukobima, sadržan je u zakonodavstvu mnogih država,¹⁸ vojnim priručnicima,¹⁹ te službenim izjavama i drugom praksom država.²⁰ I zahtjev za zaštitom djece u nemeđunarodnim oružanim sukobima sadržan je u praksi država. Takve odredbe sadrže vojni priručnici mnogih država, te je on sadržan i u drugoj praksi država. Na ovo pravilo poziva se i nekoliko rezolucija Vijeća sigurnosti i Opće skupštine Ujedinjenih nacija.²¹

Praksa država pokazuje da se posebno poštovanje i zaštita djece pogođene oružanim sukobom odnosi na:

- zaštitu od svih oblika seksualnog nasilja;
- odvajanje od odraslih kada su lišena slobode, osim ako su članovi iste obitelji;
- mogućnost obrazovanja, hranu i zdravstvenu njegu;
- evakuaciju iz borbenih zona, te
- spajanje djece bez pratnje s njihovim obiteljima.

SILOVANJE I SVI OBLICI SEKSUALNOG NASILJA SU ZABRANJENI

Odredbe koje zahtijevaju zaštitu djece od silovanja, prisilne prostitucije ili bilo kojeg oblika nedoličnog napada sadrže IV. ženevska konvencija²² i Dopunski protokol I.²³ Izvršenje silovanja, seksualnog ropstva, prisilne prostitucije, prisilne sterilizacije ili bilo kojeg drugog oblika seksualnog nasilja predstavljaju tešku povredu Ženevskih konvencija ili predstavljaju povredu zajedničkog članka 3. svih Ženevskih konvencija o zaštiti žrtava rata. Ova djela su definirana kao ratni zločin u međunarodnim i u nemeđunarodnim oružanim sukobima.²⁴ Silovanje predstavlja zločin i po statutima Međunarodnih kaznenih sudova za bivšu Jugoslaviju i Ruandu.²⁵ Pravilo da su silovanje i svi oblici

17) Članak 77. st. 1. Dopunskog protokola I.

18) Vidi priručnike Australije, Ekvadora, Francuske, Njemačke, Ujedinjenog Kraljevstva, Sjedinjenih Američkih Država; Jean-Marie Henckaerts i Luise Dowan-Beck, Običajno međunarodno humanitarno pravo, str. 488.

19) Npr. zakonodavstvo Bjelorusije, Irske, Norveške, Venezuele. Ibidem.

20) Vidi npr. izjave Francuske, Sjedinjenih Američkih Država, Ibidem.

21) Rezolucije Vijeća sigurnosti br. 1181, 1296, 1314; Rezolucije Opće skupštine br. 48/157, 55/116, Ibidem.

22) Članak 27. st. 2. IV. ženevske konvencije.

23) Članak 77. st. 1. Dopunskog protokola I.

24) Statut Međunarodnog kaznenog suda, član 8 (2) (lo)(xxii) i (vi). BiH je ratificirala Rimski statut Međunarodnog kaznenog suda. Vidi: Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, br. 2/2002.

25) Statut Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, 5(a), Međunarodni kazneni sud za Ruandu, 3(a).

seksualnog nasilja zabranjeni, u praksi država je ustanovljeno kao norma običajnog međunarodnog prava, primjenjiva u međunarodnim i nemeđunarodnim oružanim sukobima. To se pravilo potvrdilo i kroz zakonodavstvo država i sudsku praksu.

DJECA KOJA SU LIŠENA SLOBODE MORAJU BITI SMJEŠTENA U ODVOJENIM PROSTORIJAMA OD ODRASLIH, OSIM AKO SU OBITELJI SMJEŠTENE ZAJEDNO

Ove odredbe sadržane su u IV. ženevskoj konvenciji, u kojoj je propisano da „*za vrijeme trajanja internacije članovi iste obitelji, a naročito roditelji i djeca, imaju biti okupljeni u istom mjestu interniranja, izuzev u slučajevima gdje bi potrebe rada, zdravstveni razlozi ili usljed primjene kazne ili disciplinske sankcije, nametale potrebu privremenog odvajanja*“.²⁶

Slične odredbe sadrže i Konvencija o pravima djeteta iz 1989. godine²⁷ i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine.²⁸ Ovo pravilo je norma običajnog prava primjenjiva u međunarodnim i nemeđunarodnim oružanim sukobima. To potvrđuju zakonodavstva brojnih država kao i vojni priručnici.²⁹

SLOBODAN PROLAZAK POŠILJAKA, POMOĆI, OPREME I OSOBLJA

IV. ženevska konvencija traži od država da dozvole „*slobodan prolazak svakoj pošiljci lijekova i sanitetskog materijala, kao i predmetima potrebnim za vjerske obrede, namijenjenim isključivo civilnom stanovništvu druge strane ugovornice slobodan prolazak „svake pošiljke s nužnim životnim namirnicama, odjećom i sredstvima za jačanje namijenjen djeci mlađoj od 15 godina, trudnim ženama i porođiljama*“.³⁰

Dopunski protokol I. obvezuje strane ugovornice da „*odobre i olakšaju brz i neometan prolaz svih pošiljaka pomoći, opreme i osoblja*“.³¹ Obvezu da se dozvoli slobodan prolazak zaliha pomoći u međunarodnim i nemeđunarodnim oružanim sukobima sadrže mnogi vojni priručnici.³² Ova su pravila postala pravila međunarodnog običajnog prava.

Konačno, članak 7. Statuta Međunarodnog kaznenog suda određuje da „*namjerno podvrgavanje takvim životnim uvjetima kojima se onemogućava korištenje hrane i lijekova, a takvi uvjeti vode uništenju dijela populacije, kad je izvršeno kao dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv bilo kojeg civilnog stanovništva, sa znanjem o karakteru napada, predstavlja zločin protiv čovječnosti*“. Na poštovanje ovog pravila Vijeće sigurnosti je, u brojnim sukobima, pozvalo sukobljene strane.

26) Članak 82. IV. ženevske konvencije.

27) Članak 37(c).

28) Članak 10. Pakta.

29) Vidi Običajno međunarodno pravo, op.cit., str. 441.

30) Članak 23. IV. ženevske konvencije.

31) Članak 70/2. Dopunskog protokola I.

32) Npr. Australije, Kanade, Njemačke.

EVAKUACIJA DJECE

Pravila o evakuaciji djece u slučaju oružanih sukoba sadržana su u IV. ženevskoj konvenciji. U slučaju evakuacije u neutralnu zemlju strane u sukobu trebaju olakšati prijem te djece u takvu zemlju, uz pristanak Sile zaštitnice (ako takva postoji). Ova se odredba odnosi na djecu mlađu od 15 godina, koja su zbog rata ostala siročad ili su odvojena od svoje obitelji. Neutralna država mora jamčiti da će olakšati izdržavanje takve djece, vršenje vjerskih obreda njihove vjeroispovijedi ili njihovo obrazovanje (čl. 24. st. 1. i 2.).

Ova pravila promijenjena su usvajanjem Protokola I. Prema tim odredbama „*ni jedna strana u sukobu neće poduzeti evakuaciju djece u stranu zemlju, izuzev vlastitih građana, osim ako je riječ o privremenoj evakuaciji kada to zahtijevaju zdravstveni razlozi ili razlozi njihove sigurnosti. Ako se roditelji ili zakonski staratelji mogu pronaći, za evakuaciju će biti potrebna pismena suglasnost osoba koje su po zakonu ili običaju prvenstveno odgovorne za brigu o djeci*“³³

Ovakvu evakuaciju mora nadzirati Sila zaštitnica, uz suglasnost zainteresiranih strana. Zainteresirane strane su: strana koja poduzima evakuaciju, strana koja prima djecu, te strana čija se djeca evakuiraju. Prilikom ovih radnji moraju se poduzeti sve mjere predostrožnosti da bi evakuacija bila sigurna.

Država prijema obvezna je djeci koja su evakuirana osigurati odgoj, uključujući vjerski i moralni, na način koji to žele roditelji, sve do njihova konačnog povratka.

U cilju lakšeg povratka u matičnu zemlju i spajanje s obitelji vlasti strane koja organizira evakuaciju, i kad je to moguće država prijema, moraju za svako evakuirano dijete ustanoviti karton s fotografijom. On mora sadržavati određene podatke,³⁴ pod uvjetom da oni ne povlače nikakav rizik ili štetu po dijete. Karton treba poslati Centralnoj agenciji za traganje Međunarodnog komiteta Crvenog križa.

Kao što je vidljivo, rješenja sadržana u Protokolu I. bitno se razlikuju od onih iz IV. ženevske konvencije. Prema njima, u programe evakuacije mogu biti uključeni svi maloljetnici, a ne samo oni do 15 godina. Evakuacija je privremena, uz ispunjenje strogo kontroliranih uvjeta i uglavnom se odnosi na djecu državljanke države odašiljanja. Evakuacija se može provoditi i na vlastitom teritoriju. Strane u sukobu, po otvaranju neprijateljstava, sporazumno ustanovljavaju sanitetske zone i mjesta sigurnosti na koja mogu evakuirati djecu mlađu od 15 godina, odnosno djecu ispod 7 godina ako su s majkom (evakuirati se mogu i ranjenici i bolesnici, stare i nemoćne osobe, te trudnice).³⁵ Djeca se mogu evakuirati i iz opsjednutih i opkoljenih zona ako strane zaključe lokalne sporazume za evakuaciju. Nedostatak ovih rješenja je u tome što evakuacija ovisi od volje sukobljenih strana, tj. ona nije pouzdana, te što nije riješena na zadovoljavajući način.³⁶

Na evakuaciju djece odnosi se još jedna odredba Ženevskih konvencija iz 1949. go-

33) Članak 78. Protokola I.

34) Karton treba sadržavati sljedeće podatke: prezime i pravo ime djeteta, spol, mjesto i datum rođenja, puno očovo ime, majčino puno ime i djevojačko prezime, najbližih dječjih rođaka, nacionalnost djeteta, materinji i drugi jezici koje dijete govori, adresu obitelji, broj za identifikaciju djeteta, zdravstveno stanje, krvna grupa, svaki osobni znak, datum i mjesto kad je i gdje dijete rođeno, datum kada je i mjesto odakle je dijete napustilo zemlju, vjeroispovijed, sadašnju adresu djeteta u zemlji koja ga je primila, i u slučaju da dijete umre prije povratka - datum, mjesto, okolnosti smrti i mjesto sprovoda.

35) Članak 14. IV. ženevske konvencije.

36) Vučinić Zoran, Međunarodno ratno i humanitarno pravo, op. cit., str. 302.

dine. Naime, okupacijska sila može pristupiti potpunoj ili djelomičnoj evakuaciji određene okupacijske oblasti, ako to zahtijevaju razlozi sigurnosti stanovništva ili imperativni vojni razlozi. Dakle, zaštićene osobe se evakuiraju u unutrašnjost okupirana teritorija, uz uvjet da se vrate u svoje domove čim neprijateljstvo prestanu. Evakuirane osobe moraju biti pristojno smještene a preseljenje se mora izvršiti pod zadovoljavajućim uvjetima u pogledu zdravlja, higijene, sigurnosti i prehrane, pri čemu se mora voditi računa da se članovi obitelji ne odvajaju. O evakuacijama se mora obavijestiti Sila zaštitnica.³⁷ Ova vrsta evakuacije osigurava evakuaciju samo u unutrašnjost okupiranog teritorija a ne izvan njega, što je najveći nedostatak ovih propisa.

DJECA BORCI – REGRUTIRANJE I KORIŠTENJE DJECE U ORUŽANIM SUKOBIMA

Praksa suvremenih oružanih sukoba pokazuje da su u mnogim od njih djeca postali borci. Ta praksa pratila je mnoge oružane sukobe, osobito one nakon II. svjetskog rata. Mnogi od tih ratova vođeni su kao narodnooslobodilački ili ratovi za oslobođenje naroda od kolonijalizma i u njima su sudjelovali široki slojevi stanovništva, pa i djeca. Prema najnovijim izvorima, u toku 1995. i 1996. godine u 30 oružanih sukoba bilo je angažirano preko 250 000 djece mlađe od 15 godina starosti,³⁸ a kasnije je taj broj porastao na 300 000.³⁹

Prema istraživanjima Međunarodnog komiteta Crvenog križa, motiv za angažiranje djece je mržnja prema neprijatelju, želja za identifikacijom s odraslima, ali je bilo i slučajeva njihovog prisilnog regrutiranja.⁴⁰ Riječ je ne samo o djeci vojnicima već i o upotrebi djece u drugim vojnim službama. O ovim pitanjima, a na inicijativu Međunarodnog komiteta Crvenog križa, najprije se raspravljalo na Konferenciji eksperata vlada o reafirmiranju i razvoju međunarodnog humanitarnog prava oružanih sukoba, 1971. i 1972. godine u Ženevi.

Posebnu pozornost ovim pitanjima posvetile su Ujedinjene nacije, te je 1974. godine usvojena Deklaracija Opće skupštine o zaštiti žena i djece u kriznim situacijama u oružanim sukobima.⁴¹ Usvajanjem Dopunskih protokola uz Ženevske konvencije o zaštiti žrtava rata iz 1949. godine, 1977. godine stvorena je obveza državama strankama da ne pribjegavaju ovakvoj praksi. Prema članku 77. stavci 2. i 3. Dopunskog protokola I. strane u sukobu poduzet će sve moguće mjere da djeca koja nisu navršila 15 godina ne sudjeluju izravno u neprijateljstvima i one će se, naročito, suzdržavati od njihovog regrutiranja u svoje oružane snage.

Prilikom regrutiranja osoba koje su navršile 15 godina, ali nisu navršile 18 godina života, strane u sukobu će nastojati dati prioritet onima koji su najstariji. Također, ako djeca koja nisu navršila 15 godina ipak sudjeluju neposredno u neprijateljstvima i nađu se u vlasti protivničke strane, ona moraju uživati posebnu zaštitu, bez obzira na to jesu li zarobljena kao borci. Nadalje, odredbama Protokola I. zabranjuje se regrutiranje u oružane snage djece koja nisu navršila 15 godina kao i njihovo sudjelovanje u neprija-

37) Članak 49. Ženevskih konvencija.

38) Center for Defence Information: Weekly Defence Monitor, Vol. XXVI, No. 4 July 1997.

39) Human Rights Watch World Report 1999, Childrens Rights _Child Soldiers.

40) Vidi i druge. razloge, Z. Vučinić, op. cit., str. 296.

41) Rezolucija br. 3318/XXIX., od 14. 12. 1974. godine.

teljstvima, ali i posebna zaštita za tu djecu ako uzmu učešće u neprijateljstvima. Smisao ovih odredaba je bio da se djeci sačuva status civilnih osoba, koje su posebno zaštićene. Dakle, od njih se ne smiju stvarati pripadnici oružanih snaga a ako ipak postanu borci, pa budu zarobljeni, postupci prema njima moraju biti posebno pažljivi. Prema takvoj djeci mora se postupati s naročitim obzirima i ukazati im pomoć koja im je potrebna. Time bi se njima olakšao položaj eventualnih žrtava rata.

Konvencijom o pravima djeteta iz 1989. godine⁴² potvrđena su načela međunarodnog humanitarnog prava o zaštiti djece u ratu, ali nije postojalo naglašeno inzistiranje na tome da se načelom čovječnosti da prednost nad načelom vojne potrebe.⁴³ Zabranu regrutiranja djece u ratu sadrži i Afrička povelja o pravima i blagostanju djeteta i Konvencija o najgorim oblicima dječjeg rada.

Međutim, ovdje se otvaraju i neke dvojbe. One se odnose na posredno angažiranje djece u ratu, njihovo samoinicijativno angažiranje, bez znanja vlasti, posebice zato što nema precizne definicije što znači neposredno angažiranje.⁴⁴ Uz to, postoje i neki prijedlozi, de lege ferenda, da bi trebalo razmisliti o uvođenju „univerzalno prihvaćenog znaka raspoznavanja“ kojim bi bila označena djeca vojnici“. Ovo svakako ne bi značilo derogiranje pravila iz Protokola I., već uvođenje „neophodne mjere zaštite ove populacije civilnog stanovništva kada se nađe u takvim situacijama.“⁴⁵

Rad na reafirmiranju postojećih pravila međunarodnog humanitarnog prava nastavljen je i dalje. 2000. godine usvojen je Dopunski protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o sudjelovanju djece u oružanim sukobima.⁴⁶ Protokol obvezuje države članice da poduzmu sve mjere kako pripadnici njihovih oružanih snaga, koji nisu navršili 18 godina, ne bi sudjelovali izravno u neprijateljstvima.

Takve osobe ne smiju biti podvrgnute obveznoj regrutaciji. Ukoliko je dopušteno dobrovoljno regrutiranje, ono se može provesti samo uz pristanak roditelja ili staratelja. Obveza je država članica i spriječiti regrutaciju i upotrebu djece mlađe od 18 godina od strane vojnih formacija koje su izvan regularnih oružanih snaga, te da takvu praksu zabrane i unesu u svoje kazneno zakonodavstvo.

Rimskim statutom Međunarodnog kaznenog suda „*regrutiranje ili na bilo koji drugi način stavljanje u vojnu službu djece ispod 15 godina starosti u nacionalne oružane snage ili njihovo korištenje za aktivno sudjelovanje u borbama*“ označeno je kao ratni zločin i u međunarodnim i u nemeđunarodnim oružanim sukobima.⁴⁷

Zabrana regrutiranja djece u oružane snage ili oružane skupine norma je običajnog međunarodnog prava primjenjiva u međunarodnim i nemeđunarodnim oružanim sukobima. To potvrđuje i praksa država. Regrutiranje ove djece zabranjeno je i zakonodavstvom mnogih država,⁴⁸ a sadržano je i u mnogim vojnim priručnicima.⁴⁹ Za zabra-

42) Članak 38. Konvencije.

43) Milivoj Despot, Međunarodno humanitarno pravo i djeca u ratu, JRMP, br. 1-2, 1987.

44) Vidi prilog o rješavanju ovih dvojbi u tekstu: Zoran Vučinić, Međunarodnopravni status deteta u oružanim sukobima“, Vojno delo, br. 2/89, str. 109-121.

45) Z. Vučinić, Međunarodno ratno i humanitarno pravo, op. cit., str. 298.

46) Bosna i Hercegovina je stranka Protokola, Vidi Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, br. 5/2002.

47) Članak 8t (2)(b)(XXVI) i (e)(VII).

48) Vidi primjere u: Jean Marie Henckaeris i Louise Doswald Beck, op.cit., str. 491.

49) Pr. vojni priručnici Argentine, Kanade, Francuske.

nu regrutiranja djece zalagale su se i Međunarodne konferencije Crvenog križa i Crvenog polumjeseca, 1986. i 1995. godine.⁵⁰

UMJESTO ZAKLJUČKA

Prava čovjeka moraju se štititi bez obzira na okolnosti u kojima čovjek živi. Jednakost svih ljudi u dostojanstvu i pravima mora se osigurati u doba mira, a jednako treba postupati i prema žrtvama rata.

Čovjek u oružanom sukobu ima pravo na zaštitu i ta se zaštita uklapa u opći sustav zaštite ljudskih prava. Bez obzira je li borac, ranjenik, zarobljenik, žena ili dijete, u svima njima se štiti čovjek.

Često se postavlja pitanje zašto su – dodatno uz ljudska prava – potrebni i ugovori o specijalnim pravima za djecu kada se na prava majke i djeteta na posebnu pomoć i podršku izričito ukazuje već u Općoj deklaraciji o ljudskim pravima iz 1948. godine?

Iskustva, nažalost, pokazuju da su upravo djeca, kao nedužna, izložena teškim situacijama i sudbinama, kako u miru tako i, posebno, u ratu. Mnoga djeca zatečena su glađu, nedostatkom medicinske pomoći, iskorištavanjem dječjeg rada, seksualnim iskorištavanjem. Veliki broj djece žrtve su rata, žive u ratnim područjima, vojnici su na zadatku i imaju teška psihička oštećenja kao posljedicu rata.

Zato su djeca već dugo objekt međunarodnopravne zaštite. U okviru međunarodne zajednice usvojeni su brojni, posebni ugovorni instrumenti kojima se štite prava djeteta. Posebno su značajna pravila humanitarnog prava koja su izraz brige za djecu i u kojima se traži posebno poštovanje i zaštita djece koja su pogođena oružanim sukobima. Ta pravila, u praksi država, ustanovljena su kao norma međunarodnog običajnog prava, koja se mora primjenjivati i u međunarodnim i nemeđunarodnim oružanim sukobima.

Djeca su prečesto neposredni svjedoci i brutalnosti kojima su podvrgnuti njihovi roditelji ili drugi članovi obitelji. Djecu ubijaju, sakate, zatvaraju ili na druge načine odvajaju od obitelji. Odvojeni od sredine koja im je bliska, oni nemaju nikakve izvjesnosti u pogledu svoje budućnosti. Osim toga, djeca koja žive u zonama sukoba potencijalni su kandidati za regrutiranje u vojne jedinice. Ako su uz to bez obitelji, ne mogu zamisliti život bez rata. Tada je pristupanje vojsci način da prežive. Zbog svega ovoga, u narednom razdoblju, valjalo bi nastaviti s praksom:

- promicanja poštivanja prava djeteta među nositeljima oružja;
- zabrane regrutiranja i sudjelovanja djece u oružanim sukobima;
- pružanja odgovarajuće medicinske, psihološke i socijalne podrške djeci koja su žrtve sukoba;
- rada na ponovnoj uspostavi veza putem zaštite napuštene djece i traženja nestalih osoba.

Danas je opravdano postaviti pitanje što je danas s potrebama djece koja su rođena u ratu ili koja su provela svoje djetinjstvo u ratnim okolnostima? Što je s djecom u čijim je životima rat ostavio nenadoknadive posljedice? Ili jednostavnije: kako danas pomoći djeci, sudionicima rata?

50) Međunarodni komitet Crvenog križa, Rezolucija IX., i Rezolucija II.

LEGAL STATUS OF CHILDREN DURING ARMED CONFLICTS

Summary

For every society a child is a value of special significance which is often endangered. Because of this reason a child has been an object of protection of international law for a long time. Scope of this protection has to be viewed through prism of general rules on protection of people, and, also through special regulation on children.

Formulation of special regulation on protection of children during armed conflicts is, primarily, an inheritance of Geneva legislation on protection of victims of war, what was an acknowledgement to awareness of necessity to protect a child, as a most vulnerable object.

In this paper author analyses scope of the rules which regulate important issues related to status of a child during armed conflicts, many of which are, in the practice of states, constituted as a norm of international customary law, applicable in international and non-international armed conflicts.

Key words: Children, armed conflict, humanitarian law, customary law